

LES FONTS DE LA INSPIRACIÓ *

JOSEP M. SOLÀ I BONET

*Convenient és, però, que en el moment d'incertesa,
en aquesta foscor, resti quelcom preservat
per a nosaltres: l'oblit i la frenesia sagrada.*

F. Hölderlin (1800)

El fet de voler reflexionar sobre un terme tan ambigu com és el de la inspiració, a finals d'un segle en què el domini de la tècnica i de la ciència han estat i són aclaparadors -i, ahora, profundament antitètics amb el nostre terme-, pot ser, a més d'arriscat, altament irresponsable. No m'ho sembla, però. Malgrat el conflicte de situació i de rellevància que les humanitats es veuen obligades a afrontar, l'interès creixent per la literatura al costat de l'augment i proliferació de Tallers de Lletres -imitació dels cursos de "creative writing" dels Estats Units que tan bons resultats han donat- demostren que hi ha un considerable nombre de gent disposada, no només a aprendre a escriure, sinó a conèixer els mecanismes que comporta tot acte de creació.

La inspiració continua sent l'esclatxa de llum més misteriosa i enigmàtica que, ens costi d'acceptar o no -a nosaltres, fills d'un final de mil·lenni escèptic i dolorosament agnòstic-, intervé en la creació artística: és una col·laboració fatal i inesperada que ens arriba de sobte, amb la nostra voluntat o sense, que interromp el nostre discurs

i ens fa dir coses que no preteníem dir. Podem anomenar-la dimoni, musa, esperit, geni, o senzillament, atzar, inconscient o raó. Davant d'aquella frase/vers que no sabem com acabar, davant d'aquell traç pictòric que no podem continuar, sorgeix una "altra veu", la "irrupció d'una voluntat aliena", tal volta una revelació més profunda de la nostra condició, que ens permetrà de prosseguir o de finalitzar el nostre treball. El que pretenen aquests apunts és de resseguir -sense gosar ser exhaustius- l'evolució que ha sofert el concepte d'inspiració al llarg del temps fins als nostres dies, i d'extreure'n, al final, unes conclusions provisionals.

LA VEU DEL DÉU

En grec -la llengua d'un país poblat de déus i de poetes-, el terme inspiració és *pneumatikós*, literalment aire, hàlit; la inspiració és, doncs, estar ple de l'alè dels déus. Ja al món grec, però, el poeta -llegiu l'artista- és una figura contradictòria perquè se'n distingeixen de dos tipus: el poeta com a tècnic, dominador d'una *tékhne* (tècnica), una habilitat que ha après i que ell perpetua; i el poeta posseït, aquell que està reblert de l'alè dels déus i afirma que un déu parla per la seva boca. Evidentment, és d'aquest segon tipus de poeta d'on neix el mot inspiració que arriba fins als nostres dies.

Plató indica quatre camins de retorn al món de les Idees, quatre tipus diferents de possessió

* Apunts teòrics per a un seminari del Taller de Lletres '99, al Centre Cívic de Fàtima (Igualada).

divina: el camí profètic, el religiós, el camí de les Muses (el de la inspiració poètico-artística) i el de l'enamorat. És el tercer camí el que ens interessa aquí, aquell que el mateix Plató, al diàleg *Ió*, defineix clarament:

“El poeta és una cosa lleugera, alada, sagrada, que no està en domini de crear sinó després de ser inspirat per un déu i de deixar de ser amo de la seva raó; mentre conservi la capacitat o facultat de la raó serà incapaç de crear una obra poètica... No són els poetes els qui diuen coses de tant valor i tan precioses, sinó que és la mateixa divinitat la que parla i la que es deixa sentir per nosaltres a través d'ells.”

Segles més tard, Michelangelo Buonarroti -l'*artista nuovo* del Renaixement: aquell que intentarà d'unir, tràgicament, el *raptus* poètic i la *tékhnè*-dirà el mateix que Plató en uns versos meravellosos, en els quals transmuta la possessió divina en possessió amorosa:

*Un uomo in una donna, anzi uno dio
per la sua bocca parla,
ond'io per ascoltarla
son fatto tal, che ma' più sarò mio.¹*

(Madrigale per Vittoria Colonna, 1545)

El poeta, en aquest rapte-èxtasi que li arrabassa raó i consciència, sembla alienat, foll, o, en una terminologia més apropiada, *endimoniat*. I aquí ens trobem amb un dels temes més fascinadors de la història de l'art: el de la suposada follia de l'artista. Antoni Marí cita el Petrarca del *Secretum* per donar compte d'aquesta bogeria: “No hi ha hagut mai un gran enginy sense una barreja de follia”. I ara convé fer una distinció etimològica que ens ajudarà en el nostre itinerari:

1. “Un home en una dona, potser un déu/ parla per boca d'ella,/ i jo per escoltar-la/ mai més no seré senyor de mi mateix”.

el mot bíblic dimoni prové del grec *daimónion* que és una “veu interior que parla a l'home, el guia i l'aconsella”; la tradició bíblica l'identifica, però, amb les forces del mal operants dins l'home, i ens dóna el sentit literal de la paraula *endimoniat*: estar boig, posseït, alienat. I ara nosaltres hi podríem afegir: estar inspirat-posseït per un déu. Hem de recordar que Heràclit (fragment 94) afirma que “el caràcter de l'home és el seu daimon”, i que el mestre de Plató, Sòcrates, va ser condemnat a mort dins la tan elogiada “democràcia atenesa” per corrompre la joventut amb falses idolatries quan ell, Sòcrates, l'únic que els deia era que fessin cas de la seva veu interior, del seu daimon. El més famós dels tres apotegmes clàssics que figura inscrit al santuari d'Apol·lo de Delfos és: “Coneix-te a tu mateix”, que no vol dir altra cosa que “coneix el teu daimon”, “esdevé el que ets”.

Tal com afirma Rafael Argullol a *El caçador d'instants*: “Conèixer és recordar el que som”. No, com creia Plató, el que érem quan la nostra ànima participava del diví món de les idees, sinó el que som, allò que Goethe resumeix tan bé al vers final d'un poema anomenat precisament *Daimon*: “Així has de ser, no pots escapar de tu mateix”. Es tracta, doncs, tal com volia Maragall per a la seva *Nausica*, d’“Un déu baixat del cel per posseir-la”: l'amant (*erastés*) insuflarà (*eispnelos*, "insuflador", és una altra partícula per dir amant) a la boca, al cos de l'amat (*erómenos*), la intel·ligència i qualsevol altra virtut, i l'amat es lliurarà perquè desitja educació i saviesa de tota mena. Ja que, com diu Plató al *Fedre*: “Qui estima és més diví que l'estimat, puix que en aquell habita el déu, que en l'altre no”.

Aquesta possessió divina que implica el terme inspiració en els seus orígens és excel·lentment descrita a *Les noces de Cadmos i Harmonia* (1990), de Roberto Calasso:

“Però quan quelcom d'indefinit sacseja la ment i les fibres, fa tremolar la gàbia d'ossos, quan la mateixa persona, fins un instant abans abaltida i

agnòstica, se sent agitada pel riure i per l'obsessió homicida o pel desig amorós o per l'al·lucinació de la forma, o es descobreix amarada de llàgrimes, aleshores el grec s'adona que no està sol. Al seu costat hi ha algú, i és un déu."

L'únic que ha de fer el poeta-artista es deixar-se posseir per aquest déu i deixar de ser l'amo de si mateix i de la seva raó per així participar de l'entusiasme: *Theós*, el diví indeterminat, significava invasió del cos i de la ment. Els *entheoi* són els posseïts per la divinitat, i d'aquí l'*enthosiastic*, l'entusiasme que desperta entre els qui combreguen d'ell i per a ell. Els déus, segons Demòcrit, emeten un buf sagrat que l'ànima del poeta, exquisidament sensible, rep, i que la fa restar així en estat entusiàstic, amb l'hàlit sagrat al seu interior. És pel mecanisme de la respiració que el poeta aspira els àtoms ignis del buf sagrat. És així que l'ànima s'"inflama" i, moguda a un estat d'agitació semblant a la follia, augmenta al màxim la seva capacitat creadora.

Paral·lelament, i seguint la tesi de Jaume Medina (*El símbol i el diable: la vida i la mort*, "Serra d'Or", abril 1989), el veritable sentit del mot *diable* -l'equivalent grec de l'hebreu *satan*- significa "el separat": el diable és el separat i també el pare de la separació, de la desunió, de l'enfrontament. *Diable* és un mot format a partir del verb grec *ballo*: llançar; el qual, precedit de la preposició *dià*, adquireix el sentit esmentat de separació. Sabem, però, que els grecs formaren amb el mateix verb *ballo* un altre mot que indica el concepte justament contrari a l'expressat per *diable*: anteposant-hi la preposició *syn*, obtingueren el *símbol*, amb el significat originari de "signe de reconeixement" i amb la noció implícita de "re-unió".

I arribats aquí ens acarem a una paradoxa genial: la suposada follia dels artistes vindria a ser més aviat un desinterès pel que està a la vista de tothom, i un afecte i atenció per tot el que veuen per si mateixos, o sigui, per tot el que veuen/escolten mitjançant el seu daimon. Resulta,

però, que durant aquest procés voluntari o inconscient d'alienació, de separació momentània de si mateixos, durant aquest procés d'inspiració -al capdavant-, l'artista crearà-fabricarà símbols (tant si són gràfics com icònics), signes de reconeixement. I per a qui són? Per a ell i per a nosaltres, és clar, lectors-espectadors de l'obra d'art, que gràcies a la generosa renúncia de si mateix que fa l'artista, gràcies a la seva suposada follia, podem amb més facilitat i sense tant de dolor, a través dels símbols que ha creat la seva bogeria, arribar a conèixer el nostre daimon, arribar-nos a conèixer a nosaltres mateixos amb profunditat.

Potser és per això que, com que la inspiració és una revelació -perquè és una manifestació dels poders divins-, aquell qui pot transmetre aquesta revelació, el posseït, el poeta, pot arribar a ser un perill dins la Ciutat Ideal: a la seva *República*, un Plató ja madur en desterrarà els poetes, perquè afirma que no només viuen en l'"engany" -la inspiració- sinó que el transmeten, i així poden corrompre la joventut. Del que tenia por Plató, tot oblidant el record del seu mestre, és que el poeta és l'únic que pot dir la veritat: com en el cas dels bojós, els embriacs o els nens, no poden censurar la seva expressió i, per tant, són els únics que violenten i esmicolen l'ordre convencional del llenguatge.

La pregunta que ens hauríem de fer és, més aviat, com poden escapar-se de la veritable follia els qui no es deixen posseir pel déu. En paraules de Graham Greene: "Escriure és una teràpia. Alguns cops em pregunto com tots aquells que no escriuen, componen o toquen música o pinten, poden escapar de la bogeria, de la malenconia, de la por, de l'angoixa inherents a la situació de l'home".

LA VEU DE LA CONSCIÈNCIA

Amb el canvi de paradigma històric que s'esdevé als segles XVI-XVII, i amb l'inici de l'era de la Raó inaugurada per Descartes, els déus desa-

pareixen: el que sembla que no desapareix és, però, la inspiració. En comptes de parlar de “la veu del déu” es parlarà de “la veu de la consciència”, una mena de Grill Pepet que et parla a l'orella i t'indica com t'has de captar. Hegel, a la seva *Estètica*, secularitza la definició d'inspiració que ja havia donat Plató:

“La inspiració consisteix a estar obsedit per la cosa, a ser present en ella i a no conèixer el repòs fins que la cosa no ha rebut una forma artística i acabada. Però quan un artista està identificat fins aquest punt amb l'objecte, ha de saber oblidar la seva pròpia particularitat subjectiva i tot el que aquesta té de contingent i d'accidental, per submergir-se totalment en el seu tema.”

Tot i que Hegel, com Plató, continua creient que l'artista ha d'estar tan obsedit per la cosa fins a perdre la seva particularitat subjectiva i així identificar-se totalment en el tema del seu art, el que hi ha de fonamental en aquest canvi de perspectiva és que, en el lloc de l'autoritat divina desapareguda, hi apareix l'autoritat de la consciència: *l'autonomia de la consciència* ha substituït aquella antiga dependència de l'home respecte a Déu. El subjectivisme modern afirma l'existència del món exterior solament a partir de la consciència. La pregunta, però, continua sent la mateixa: ¿com conciliar amb la nostra moderna visió del món aquella “altra veu” que encara sentim i ens desafia?

La més alta expressió del romanticisme i una de les consciències més lúcides per al nostre temps, l'alemany Hölderlin, afirmarà amb rotunditat, després d'experimentar la desolació en què ens ha deixat l'abandó dels déus, que l'únic que ens queda en aquests temps d'incertesa i de foscor és precisament això: la inspiració, resumida en dos mots: *l'oblit* de nosaltres mateixos -la contínua extinció de la personalitat de l'artista-, i la *frenesia sagrada* -el deixar-se posseir per un déu-. Ho podríem dir amb les paraules d'un gran humanista

català, Eduard Valentí: "Per damunt del sinistre i incoherent vertigen de les aparences, la vida s'aferma indestructiblement poderosa i plena de joia; però per a contemplar-la serenament, per a poder lliurar-se novament al son apol·lini, *cal davallar al fons*, ja no bàrbar, sinó infrahumà, *de la naturalesa i travessar la rotllana de sàtirs que encerclen l'escena*" (la cursiva és meua).

Les explicacions i hipòtesis amb què els artistes pretenen conciliar la noció d'inspiració amb la idea moderna del món són, sovint, insatisfactòries: Edgar Poe, a la seva *Filosofia de la composició*, s'entesta a demostrar-nos que la inspiració no existeix, que tot és premeditació i càlcul a la recerca d'un efecte únic que corprengui el lector; Baudelaire -precisament el *poeta maleït* dels paradisos artificials- ens dirà que la inspiració són dotze hores de treball diari. L'únic poeta de la modernitat que ho encertarà plenament serà Rimbaud: “C'est faux de dire: je pense. On devrait dire: on me pense. Je est un autre”. Què vol dir el poeta amb “el jo és un altre”?

El pensament de Rimbaud posa de manifest el cor del problema-misteri de la inspiració: l'alteritat. I resulta que l'alteritat no és fora de nosaltres, sinó dins l'home mateix. Heidegger ho definí dient que el ser mateix de l'home és, des del moment exacte del naixement, un *voler ser*, una avidesa permanent de ser, un continu “*pre-ésser-se*”: és un voler sortir de nosaltres mateixos per anar *més enllà de nosaltres* a l'encaç de *nosaltres* mateixos.

Aquesta incessant creació i destrucció de l'home, del seu llenguatge i del seu món, aquesta permanent “alteritat”, desvelen el fonament de l'ésser humà. Així, segons Octavio Paz, “la inspiració és una manifestació de l'”alteritat” constitutiva de l'home; la inspiració, l'”altre veu”, l'”alteritat” són, en essència, la temporalitat que es manifesta sense parar, i la temporalitat vol dir transcendència, moviment del ser cap a nosaltres mateixos”. Allò distintiu de l'home no és tant el de ser un *ens de paraules* com aquesta possibilitat que té de ser

un "altre". Aquesta possibilitat només es realitza si som capaços de fer el salt mortal, és a dir, si efectivament sortim de nosaltres mateixos i ens lliurem i perdem en allò "altre". El poeta T.S. Eliot ho definia dient que es tracta de viure "no simplement el present, sinó el moment present del passat, i ésser conscient no del que és mort sinó del que ja viu".

És possible que la pràctica de l'art, que és una disciplina solitària i entotsolada, faci propícia l'excessiva atenció cap a un mateix, i que aquesta atenció pugui portar a l'estranyament i al dubte del coneixement comú, i a la recerca d'aquell altre coneixement, individual, que l'entotsolament afaforeix i que ofereix la solitud. La veu poètica, l'"altra veu", és la meua veu. L'ésser de l'home conté ja *aquest altre* que vol ser. *Ex-sistir* vol dir "ésser fora de les seves causes" o "expulsat" del seu fonament: a través de la nostra "màscara" -això és el que significa "persona"-, hi ressona la nostra "veu" amb la qual ens presentem als altres (i a nosaltres). *Personare* faria referència a la "veu" que ressona a l'altra banda de la màscara teatral i que determina la nostra personalitat. La capacitat perquè aquesta "veu" sigui realment la nostra, *la pròpia*, depèn del camí que agafem, depèn de si volem escoltar realment la "veu" de la inspiració.

El ser és erotisme: la inspiració és aquesta veu estranya que expulsa l'home de si mateix per a ser tot el que és, tot el que desitja: un altre cos, un altre ser. La veu del desig és la veu mateixa del ser, perquè el ser no és sinó *desig de ser*. La inspiració és llançar-se a ser, sí, però també i sobretot és recordar i tornar a ser. *Tornar al Ser*. I aquí s'obre una escletxa que ja crèiem tancada: el Ser, en majúscula, és el déu de què parlàvem a l'inici d'aquestes ratlles -que en un principi havia pensat d'intitular "*Les deus de la inspiració*", per la similitud fonètica i diacrítica de "les deus" amb "els déus".

Si tornar al Ser és tornar a la divinitat, l'última pregunta que ens quedaria per fer és: i el déu (Déu) on és? És on sempre ha estat: dins nostre.

JOSEP M. SOLÀ I BONET (Calaf, 1961) és llicenciat en Filologia Catalana (llengua i literatura) i escriptor, autor de la novel·la *Llibre de les quatre metamorfosis* (1997), que va obtenir el premi Pere Calders de Literatura Catalana 1995. Actualment cursa el doctorat en Humanitats a la UPF.